

Jerusalem den 12 september 2008

Kära vänner!

Så var ännu en sommar i det närmaste över. Här i Israel tänker vi inte så mycket på det, eftersom dagstemperaturerna ligger på åtskilligt över 30 grader och vattnet i Medelhavet har ungefär samma temperatur. Och även om jag varit med om det många gånger förut, blir jag lika glatt överraskad varje år när jag går till marknaden och för första gången ser sensommarens fröjder i form av vindruvor, färska fikon och dadlar, mango, nektariner, persikor, granatäpplen, förutom allt det andra som finns där större delen av året. Jag önskar att jag kunde bjuda in er alla till en fruktfest utan like!

Men att hösten närmar sig fick jag en särskild påminnelse om i förra veckan när jag såg den tunna månskärnan förkunna att månaden *elul* gått in. Denna månad innebär upptakten till höstens högtider. Nästa nymåne inleder nämligen det judiska årets första månad, *tishri*, och därmed ett nytt år. Nyårsdagen infaller den 29 september, då år 5769 börjar. Efter tio dagar infaller sedan försoningsdagen, tätt följd av lövhyddohögtiden, som varar i åtta dagar. Denna långa festperiod är över först den 21 oktober.

I förra veckan började också den muslimska fastemånaden *ramadan*, vilket man särskilt märker i Gamla Stan, där det är ganska lugnt om dagarna, medan kvällarna långt in på småtimmarna präglas av fest och glädje.

Sommaren i Sverige inleddes för min del med våra sedvanliga båda sommarkurser, en i norr och en i söder. Som vanligt var de välbesökta,

stämningen god, intresset stort, frågorna många och önskan om en ny sommarkurs lika klar som sommarsolen.

När Jesper Svartvik och jag efter avslutade kurser gav oss ut på en seglats till Danmark, började vi därför genast planera för nästa års sommarkurser. Precis som i år kommer de att äga rum första veckan efter midsommar i Skellefteå och följande vecka på Helsjöns folkhögskola. Vi återkommer med mera information senare, men vi kan redan nu berätta att temat för kursen kommer att bli "Ingen kan se Gud och leva - om Gud, Gudsbilder och avbilder". Vi kommer exempelvis att behandla den kristna treenighetsläran, Guds Ande i judendom och kristendom och människan som Guds avbild.

Våra segelturer till olika danska hamnar innebar naturligtvis inte bara arbete. Vi njöt av det vackra sommarvädret, och våra strandhugg erbjöd också många rika upplevelser. Jag vill gärna berätta om en. På Själlands nordostkust ligger det lilla fiskesamhället Gilleleje. Själva namnet föreföll mig mycket bekant, och vid närmare eftertanke kom jag ihåg att en av mina judiska vänner här i Jerusalem, journalisten och

Gilleleje Kyrka

författaren Richard Oestermann, berättat om denna plats. Han är nämligen själv en av de danska judar som räddades över till Sverige undan nazisterna.

Det var därför med förväntan som vi lade till i Gilleleje och gjorde vår första rundvandring i staden. Den ledde oss direkt till kyrkan, och det dröjde inte länge förrän vi förstod att denna kyrka är unik. Gästboken i vapenhuset sa allt. Det hör ju inte till vanligheten att en kyrkas gästbok är full med judiska namn och hälsningar på hebreiska. Jag började bläddra i gästboken. Sida upp och sida ned kunde man finna rörande uttryck för tacksamhet mot danskarna i allmänhet och Gillelejes invånare i synnerhet. "Tack vare er, lever jag idag... Jag är en av dem som satt uppe på vinden... Här räddades min farfar... På denna plats visade ni vad kärleksbudet innebär - 'Du skall älska din nästa som dig själv'... Detta är en helig plats..."

Ja, här fick verkligen kyrkan som en "helig plats" en mycket konkret mening. Gillelejes kyrka var en plats där människoliv hade räddats. Den var en plats där Guds heliga namn sannerligen hade helgats. Här upplevde jag på ett sätt som sällan förut att jag stod på helig mark.

Dansk flyktbåt.

Vad var det då som hade skett i denna kyrka? Den 9 april 1940 ockuperades Danmark av nazisterna. Judarna fick dock i det längsta vara ifred, vilket till stor del berodde på att danskarna i allmänhet gjorde allt för att skydda dem. I september 1943 förändrades emellertid situationen drastiskt, och

det stod klart att judarna var i omedelbar fara att deporteras av Hitlers hemliga polis, Gestapo. Genast växte ett nätverk fram, och inom loppet av tre veckor hade 7200 judar skeppats över till Sverige i fiskebåtar från olika platser på Själland. En båt från Gilleleje finns för övrigt på Yad Vashem, dokumentcentret över Förintelsen i Jerusalem.

En av de platser från vilken många judar räddades var just Gilleleje. Befolkningen ställde upp och gav de tillströmmande judarna mat och husrum medan de väntade på transport. Det var så kyrkan kom att användas som en tillflyktsort. I oktober vände dock lyckan. De första fem dagarna räddades 348 judar, men den 6 oktober fick man veta att Gestapo var dem på spåren. Därför hann man endast skeppa iväg 182, medan resten snabbt måste gömmas i samhället. Av dessa gömdes 20 i kyrkorummet medan 81 trängdes ihop uppe på vinden. Natten till den 7 oktober slog Gestapo till precis som man fruktat. Alla greps utom en som lyckades klättra ut på kyrktaket. De deporterades tillsammans med ungefär 400 andra till koncentrationslägret Theresienstadt. Där hölls de kvar till våren 1945, när de flesta räddades till Sverige genom de vita bussarna. Tack vare dessa heroiska insatser var det endast omkring 120 av de danska judarna som mördades under Förintelsen. Det innebär mindre än 2 % av den judiska befolkningen. Denna siffra ska jämföras med exempelvis Holland, där motsvarande siffra är 80 %, eller Baltstaterna och stora delar av Östeuropa, där omkring 90 % av den judiska befolkningen utplånades.

Innan Jesper och jag gick ut ur kyrkan, skrev också vi in våra namn i gästboken. Och så citerade vi en känd judisk sentens: "Den som har räddat ett människoliv, har räddat en hel värld." Den som räddar en människa, räddar nämligen inte bara den människan utan också alla dem som kommer att leva genom den räddade. Och omvänt: den som mördar en människa, mördar också alla dem som skulle ha fått liv genom den mördade. När vi såg alla namn på överlevande, blev denna sanning oerhört levande. Till sist handlar det om varje

enskild människas oändliga värde, jämförbart med hela världen, ja, med Gud själv som skapat människan till sin avbild. Det är ju därför som Johannes skriver att "den som inte älskar sin broder, som han har sett, kan inte älska Gud, som han inte har sett" (1 Joh 4:20).

Danmarkstorget.

"Danmarkshöjden", och på "Danmarkstorget" finns en bronsstaty av en fiskebåt. I Jerusalem finns också en "Danmarksskola". 1963 grundades organisationen *Thanks to Scandinavia*, ("Tack till Skandinavien") av bland andra den kände danske artisten Victor Borge. Genom stipendier och publikationer sprider de kunskaper om, uttrycker tacksamhet för och drar lärdomar av de skandinaviska ländernas agerande under andra världskriget (se www.thankstoscandinavia.org).

Även om danskarnas mod och beslutsamhet var enastående, är Sverige inte bortglömt. Så här inleder Richard Oestermann en artikel om sin egen räddning: "Välkomna till gamla Sverige - med de orden möttes min lilla familj och jag av två svenska soldater, när vi sent om natten den 1 oktober 1943 simmade och vadade iland på ön Ven i Öresund. De svenska soldaterna grät av rörelse, och det gjorde vi också. Vi hade räddats från att tillfångatas av tyskarna och skickas till

De danska judarnas öde fick en annan vändning än i övriga länder som föll under nazisternas våld, mest på grund av befolkningens civilkurage. Därför har Danmark ett mycket gott namn i Israel. I de flesta städer finns åtminstone någon gata eller något torg vars namn på olika sätt anknyter till Danmark. Själv bodde jag en gång på

På Danmarkstorget finns en inskription på fem språk: danska, svenska, engelska, hebreiska och arabiska.

koncentrationsläger i Tyskland eller Polen. Våra glädjetårar bidrog kanske till att vattnet i Öresund steg någon millimeter?"

I förra veckan öppnades en uppmärksammat fotoutställning på Van Leer-institutet, som ligger mellan Vetenskapsakademin och presidentens residens i centrala Jerusalem.

Utställningen som ska pågå i två månader har temat "En trygg hamn: Landsflykt i Sverige 1943-1945" och visar många gripande fotografier från ankomsten till Sverige och från miljöer och aktiviteter på de olika orter runt om i Sverige där judarna fann en tillflykt under resten av kriget. Två foton fångade alldeles särskilt mitt intresse. Där ser jag plötsligt min gamle vän Richard som tonåring i en skolteater på Danska skolan i Lund. Några bilder längre bort tycker jag mig känna igen en bekant byggnad. Ja, visst står det "Helsjön i Västergötland" under bilden. Senast såg jag den byggnaden under sommarkursens sista dag, då jag också hade glädjen att ta emot en grupp från judiska församlingen i Göteborg som var på studiebesök på den plats där danska flyktingar och andra överlevande från Förintelsen togs emot. Ett av rummen på folkhögskolan tjänade som synagoga, och nere vid sjön finns mikvebadet kvar.

Helsjön, idag en välkänd folkhögskola.

En annan svensk anknytning till Förintelsen förtjänar också att nämnas, även om den är mera indirekt. Jag har tidigare skrivit om den svenske prästen Erik Myrgrens verksamhet på Svenska kyrkan i Berlin och om Moder Elisabeth Hesselblads insatser i Rom. Båda har utnämnts till "rättfärdiga bland folken" av Yad Vashem. Den 27 mars i år bevisades ännu en kyrkans representant denna stora heder - den litauiske prästen Kasimir Vilnis, församlingspräst i Riga, som i sin kyrka och i andra lokaler gömde judar undan en säker död. 1944 lyckades han fly till Sverige, där han sedan bodde fram till sin död 1988.

Biskop Anders Arborelius säger i ett pressmeddelande: "Jag är tacksam att en insats som utfördes i hemlighet har vunnit erkännande. Det visar också på de starka banden mellan judar och kristna. Fader Kasimirs

insats innebär ännu ett bevis på att vi människor även under de mörkaste tider har möjlighet att nå ut till vår medmänniska och välja det som är gott och rättfärdigt."

Med de hoppgivande orden går vi nu in i höstens aktiviteter. Höstens kunskapsresa till Rom den 27 oktober-1 november är nästan fullbokad, men några platser finns fortfarande kvar. Den som är intresserad kan kontakta Ulla Terling, 08-58036776; ulla.terling@comhem.se; se också Sonia Schlossmans hemsida www.romajudaica.nu

Eftersom jag inte vet när nästa rundbrev kommer ut, vill jag redan nu annonsera ut en föreläsning på Sigtunastiftelsen den 1 december kl. 18.00-19.30 över ämnet "Att vara religiös är att vara interreligiös. Om att verka för religionsteologi i Krister Stendahls namn." Ingen kan passa bättre att behandla detta ämne än den nyutnämnde innehavaren av Krister Stendahls professur i religionsteologi, Jesper Svartvik, som också sitter i jubileumsfondens styrelse.

Som vanligt kommer jag att vara i Sverige under februari nästa år för prästfortbildning, föreläsningar och seminarier. Programmet har redan börjat fyllas, men hör gärna av er om ni är intresserade av ett besök.

Många varma hälsningar och de bästa önskningar från Jerusalem!

Er tillgivne,

Göran Larssons jubileumsfond för judisk-kristna relationer:

Adress i Israel: Hatekufa 17/4, 92628 Jerusalem

Tel. 00972-2 648 1979 eller 00972-50 685 0346 (mobil)

E-postadress: goran.larsson@judiskristnarelationer.se

Hemsida: www.judiskristnarelationer.se

PlusGiro (Postgiro) 195 85 45-4; bankgiro 5374-4249